

O'ZBEKISTON SUG'URTA BOZORINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA TARKIBIY O'ZGARISHLARI (2019–2025 yy.)

Ubaydullayeva Nargiza Ravshanovna

“O'zbekinvest” eksport-import sug'urta kompaniyasi menejeri.

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti, mustaqil tadqiqotchi

E-mail: ubaynargiza@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada 2019–2025 yillar rasmiy statistikasi asosida O'zbekiston sug'urta bozorining rivojlanish tendensiyalari tahlil qilingan: yalpi sug'urta mukofotlari va to'lovlari dinamikasi, bozor tarkibi (majburiy, ixtiyoriy umumiy va hayot sug'urtasi), sug'urta sinflari kesimidagi o'sish hamda zararlilik koeffitsiyenti baholangan. Tahlil natijasida bozorning jadal o'sishi, ixtiyoriy umumiy (non-life) sug'urta ulushining oshishi va umumiy zararlilikning pasayishi aniqlangan. Shuningdek, katastrofik (seysmik) risklarni qoplashdagi uzilish ko'rsatilib, sug'urta qamrovini kengaytirish va risk-boshqaruvni takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: sug'urta bozori, sug'urta mukofotlari, bozor tarkibi, sug'urta sinflari, zararlilik koeffitsiyenti, katastrofik risklar, sug'urta qamrovi (protection gap), parametrik sug'urta, risk-boshqaruv.

Abstract: The article analyzes the development trends of the insurance market in Uzbekistan based on official statistical data for 2019–2025. The study examines the dynamics of gross insurance premiums and claims, the market structure (compulsory, voluntary general, and life insurance), growth across insurance classes, and the loss ratio. The analysis reveals rapid market growth, an increasing share of voluntary general (non-life) insurance, and a decline in the overall loss ratio. In addition, a gap in the coverage of catastrophic (seismic) risks is identified, and recommendations are developed to expand insurance coverage and improve risk management.

Keywords: insurance market, insurance premiums, market structure, insurance classes, loss ratio, catastrophic risks, insurance protection gap, parametric insurance, risk management.

Абстрактный: В статье на основе официальных статистических данных за 2019–2025 годы проанализированы тенденции развития страхового рынка Узбекистана: динамика валовых страховых премий и выплат, структура рынка (обязательное, добровольное общее и страхование жизни), рост в разрезе классов страхования, а также оценен коэффициент убыточности. По результатам анализа выявлены стремительный рост страхового рынка, увеличение доли добровольного общего (non-life) страхования и снижение общего коэффициента убыточности. Кроме того, выявлен разрыв в покрытии катастрофических (сейсмических) рисков, на основе чего разработаны предложения по расширению страхового покрытия и совершенствованию управления рисками.

Ключевые слова: страховой рынок, страховые премии, структура рынка, классы страхования, коэффициент убыточности, катастрофические риски, страховое покрытие (protection gap), параметрическое страхование, управление рисками.

Kirish (Введение/Introduction).

Sug'urta bozori mamlakat moliya tizimining muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, iqtisodiy faoliyat subyektlari va aholining turli xil risklardan moliyaviy himoyalanihini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Sug'urta mexanizmlarining rivojlanishi iqtisodiyotda kutilmagan moliyaviy yo'qotishlarni qayta taqsimlash, xo'jalik yurituvchi subyektlarning barqarorligini ta'minlash, aholi va biznesning mulkiy manfaatlarini himoya qilish hamda uzoq muddatli moliyaviy resurslarni shakllantirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu sababli sug'urta bozorining hajmi, tarkibiy tuzilishi va rivojlanish dinamikasini muntazam o'rganish mamlakat moliyaviy barqarorligini baholashning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston sug'urta bozorida so'nggi yillarda institutsional va tarkibiy o'zgarishlar kuzatilmoqda. Sug'urta xizmatlari bozorining kengayishi, sug'urta mahsulotlari turlarining ko'payishi, hayot va umumiy sug'urta segmentlarining rivojlanishi hamda raqamli xizmatlarning joriy etilishi bozorning yangi rivojlanish bosqichiga o'tayotganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, sug'urta mukofotlari hajmining o'sishi bozor rivojlanishining yagona ko'rsatkichi bo'lib qolmasdan, uning tarkibiy o'zgarishlari, sug'urta to'lovlari dinamikasi, zararlilik darajasi va sug'urta qamrovining kengligi bilan birgalikda baholanishi lozim.

2019–2025-yillar O'zbekiston sug'urta bozori rivojlanishini tahlil qilish uchun muhim davr hisoblanadi. Mazkur davrda sug'urta mukofotlari va to'lovlarning o'zgarishi, majburiy va ixtiyoriy sug'urta segmentlari o'rtasidagi nisbat, hayot sug'urtasi hamda umumiy sug'urta tarmoqlarining rivojlanish sur'atlari bozorining tarkibiy transformatsiyasini baholash imkonini beradi. Ayniqsa, ixtiyoriy umumiy

sug'urta segmentining rivojlanishi korporativ va individual risklarni sug'urtalashga bo'lgan talabning o'zgarishini ifodalovchi muhim ko'rsatkichlardan biridir.

Sug'urta bozorining rivojlanishini baholashda zararlilik koeffitsiyenti ham alohida ahamiyatga ega. Sug'urta mukofotlari hajmining o'sishi bilan bir qatorda sug'urta to'lovlarning qanday sur'atda o'zgarayotganini aniqlash kompaniyalarning sug'urta portfeli sifati va moliyaviy barqarorligi haqida qo'shimcha ma'lumot beradi. Zararlilikning pasayishi sug'urta mukofotlari va to'lovlari o'rtasidagi nisbatning o'zgarishini ko'rsatishi mumkin, biroq mazkur ko'rsatkichni risklar tarkibi, sug'urta qamrovi va sug'urta mahsulotlarining xususiyatlari bilan birgalikda tahlil qilish zarur.

Bundan tashqari, O'zbekiston sharoitida katastrofik risklarni, xususan, seysmik xavflarni sug'urtalash masalasi alohida ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Tabiiy ofatlar natijasida yuzaga keladigan katta hajmdagi zararlar sug'urta kompaniyalari uchun yuqori darajadagi moliyaviy majburiyatlarini keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli katastrofik risklar bo'yicha sug'urta qamrovining mavjud holatini, himoyalangan risklar hajmini va sug'urta mexanizmlarining samaradorligini baholash bozorning uzoq muddatli rivojlanish istiqbollarini aniqlashda muhimdir.

Sug'urta qamrovidagi yetishmovchilik, ya'ni **protection gap**, iqtisodiyot va aholi duch keladigan potentsial zararlar bilan amaldagi sug'urta qoplamasi o'rtasidagi tafovutni ifodalaydi. Mazkur tafovutning mavjudligi sug'urta mahsulotlarining ommalashuvi, aholining sug'urta madaniyati, sug'urta tariflarining qulayligi, risklarni baholash sifati va katastrofik hodisalarni moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish zarurati yuzaga keltiradi. Shu nuqtayi nazardan, parametrik sug'urta kabi innovatsion mexanizmlardan foydalanish ham kelgusida katastrofik

risklarni qoplashning muqobil vositalaridan biri sifatida ko'rib chiqilishi mumkin.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi 2019–2025-yillar davomida O'zbekiston sug'urta bozorining rivojlanish dinamikasi va tarkibiy o'zgarishlarini statistik jihatdan baholash, sug'urta mukofotlari va to'lovlari o'rtasidagi nisbatni tahlil qilish, sug'urta sinflari bo'yicha rivojlanish tendensiyalarini aniqlash hamda katastrofik risklarni sug'urtalash bilan bog'liq muammolarni ko'rsatib berishdan iborat.

Tadqiqot doirasida sug'urta bozorining umumiy hajmi, sug'urta mukofotlari va to'lovlari dinamikasi, majburiy va ixtiyoriy sug'urta segmentlarining tarkibi, hayot va umumiy sug'urta yo'nalishlarining rivojlanishi hamda zararlilik koeffitsiyenti tahlil qilinadi. Olingan natijalar asosida O'zbekiston sug'urta bozorida sug'urta qamrovini kengaytirish, risklarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish va katastrofik risklardan himoyalash imkoniyatlarini oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Обзор литературы/Literature review).

O'zbekiston sug'urta bozorining rivojlanish tendensiyalarini o'rganishda, avvalo, uning institutsional va huquqiy asoslaridagi o'zgarishlarni hisobga olish muhimdir. 2019-yilda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4412-son qarori sug'urta bozorini isloh qilish, sug'urta xizmatlarining ommabopligini oshirish, sug'urta tashkilotlari faoliyatini takomillashtirish va zamonaviy sug'urta mexanizmlarini joriy etishning muhim yo'nalishlarini belgilab berdi [1]. Mazkur hujjat O'zbekiston sug'urta bozorining keyingi rivojlanish bosqichlari uchun institutsional asos yaratgan omillardan biri sifatida qaraladi.

Sug'urta xizmatlari bozorini rivojlantirish bo'yicha keyingi bosqich 2024-yilda qabul qilingan PQ-108-son qaror bilan bog'liq. Unda sug'urta xizmatlari bozorini yanada rivojlantirish, sug'urta qamrovini kengaytirish, aholining sug'urta xizmatlariga bo'lgan ishonchini oshirish va sohada zamonaviy mexanizmlardan foydalanishni kengaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar belgilangan [2]. Ushbu hujjat 2019-yildan keyingi davrda bozorning institutsional rivojlanishida yangi bosqichni ifodalaydi.

O'zbekiston sug'urta bozorining real rivojlanish tendensiyalarini baholashda rasmiy statistik ma'lumotlar asosiy empirik manba hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Istiqbolli loyihalar milliy agentligi tomonidan e'lon qilingan 2019–2025-yillardagi sug'urta bozori ko'rsatkichlari sug'urta mukofotlari, sug'urta to'lovlari, bozor tarkibi va sug'urta faoliyatining turli yo'nalishlari bo'yicha dinamikani tahlil qilish imkonini beradi [4]. Mazkur ma'lumotlar asosida sug'urta bozorining umumiy hajmidagi o'zgarishlar bilan bir qatorda majburiy, ixtiyoriy umumiy va hayot sug'urtasi segmentlarining tarkibiy nisbatlarini baholash mumkin.

Sug'urta bozorining rivojlanishini faqat mukofotlar hajmining o'sishi orqali baholash yetarli emas. Sug'urta to'lovlarining dinamikasi va zararlilik ko'rsatkichi ham bozorning sifat jihatdan rivojlanishini aniqlashda muhim ahamiyatga ega [4]. Sug'urta mukofotlarining tez o'sishi sug'urta qamrovi kengayayotganini ko'rsatishi mumkin, biroq to'lovlarning dinamikasi ushbu o'sishning sug'urtalovchilar zimmasidagi majburiyatlar va risklar bilan qanday nisbatda ekanligini aniqlash imkonini beradi. Shu sababli mazkur tadqiqotda mukofotlar dinamikasi bilan bir qatorda zararlilik koeffitsiyentini baholashga alohida e'tibor qaratiladi.

Markaziy Osiyoda sug'urta bozorining rivojlanishi tabiiy va katastrofik risklar bilan ham chambarchas bog'liq. Asian Development Bank va CAREC dasturi tomonidan tayyorlangan O'zbekistonning Country Risk Profile hisobotida mamlakatning tabiiy ofatlar, jumladan, zilzila bilan bog'liq risklari va ushbu risklarni moliyaviy boshqarish imkoniyatlarini ko'rib chiqilgan [3]. Tadqiqot nuqtayi nazaridan mazkur manba sug'urta bozorining rivojlanishini faqat moliyaviy ko'rsatkichlar bilan emas, balki mamlakatdagi tabiiy risklarning mavjudligi va ularga nisbatan sug'urta himoyasining darajasi bilan birgalikda baholash zarurligini ko'rsatadi.

Seysmik risklarni sug'urtalash masalasi O'zbekiston uchun alohida ahamiyatga ega. Howden Re va Quake Risk tomonidan 2025-yilda taqdim etilgan materiallarda Qozog'iston va O'zbekiston uchun zilzila risklarini baholashga qaratilgan yondashuvlar ko'rib chiqilgan [5]. Mazkur manba Markaziy Osiyoda seysmik risklarni aniq baholash, ehtimoliy zararlarni modellashtirish va sug'urta hamda qayta sug'urta mexanizmlaridan foydalanish masalalarining dolzarbligini ko'rsatadi. Bu esa O'zbekistonda sug'urta qamrovining kengayishi bilan bir qatorda katastrofik risklar bo'yicha **protection gap**ni qisqartirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini baholashda xalqaro prudensial standartlar ham muhim metodologik asos hisoblanadi.

Yevropa Ittifoqining Solvency II tizimi sug'urta va qayta sug'urta tashkilotlarining kapital yetariligi, risklarni baholash, boshqarish va nazorat qilish mexanizmlarini kompleks yondashuv asosida tartibga soladi [6]. Ushbu yondashuv O'zbekiston sug'urta bozorida kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini baholashda faqat aktiv va majburiyatlar hajmini emas, balki ular qabul qilayotgan risklarning hajmi va tarkibini ham hisobga olish zarurligini asoslashga xizmat qiladi.

World Bank tomonidan 2025-yilda O'zbekiston moliya sektori bo'yicha amalga oshirilgan baholash sug'urta sektorini mamlakat moliyaviy tizimining rivojlanayotgan tarkibiy qismlaridan biri sifatida ko'rib chiqish imkonini beradi [7]. Mazkur manba sug'urta bozorining rivojlanishini moliya sektoridagi institutsional islohotlar, risklarni boshqarish va moliyaviy barqarorlik masalalari bilan bog'liq holda o'rganish uchun muhimdir.

Xalqaro Valyuta Jamg'armasining O'zbekiston bo'yicha 2026-yilgi Article IV Consultation hisobotida mamlakat iqtisodiyotining makroiqtisodiy va moliyaviy holati, moliya sektorining rivojlanishi hamda moliyaviy barqarorlik bilan bog'liq masalalar baholangan [8]. Ushbu manba sug'urta bozoridagi o'sish jarayonlarini mamlakatdagi umumiy makroiqtisodiy muhitdan ajratib ko'rmalik zarurligini ko'rsatadi. Inflyatsiya, iqtisodiy o'sish, moliyaviy vositachilik va risklarning o'zgarishi sug'urta xizmatlariga bo'lgan talab hamda sug'urta kompaniyalarining moliyaviy imkoniyatlariga ta'sir qilishi mumkin.

Xalqaro sug'urta nazoratchilari assotsiatsiyasining **Global Insurance Market Report 2025** hisobotida global sug'urta bozoridagi asosiy risklar, kapital holati, sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi va tabiiy katastrofalar bilan bog'liq xavflar tahlil qilingan [9]. Mazkur tadqiqot global tendensiyalarni O'zbekiston sug'urta bozori bilan qiyoslash uchun metodologik asos yaratadi. Ayniqsa, sug'urta bozorining o'sishi bilan bir qatorda yuqori darajadagi risklarni boshqarish va kapitalning yetariligidini ta'minlash masalalari dolzarbligicha qolmoqda.

Swiss Re Institute tomonidan tayyorlangan *Natural Catastrophes* hisobotida tabiiy katastrofalar oqibatida yuzaga keladigan iqtisodiy va sug'urta zararlarning global ko'lami tahlil qilingan [10]. Mazkur manba tabiiy ofatlar bilan bog'liq zararlarning ortishi sug'urta sektoriga qo'shimcha moliyaviy yuk yaratishini ko'rsatadi. O'zbekiston sharoitida ushbu yondashuvni seysmik risklar bilan bog'lash orqali katastrofik hodisalardan kelib chiqadigan potentsial zararlarni sug'urta mexanizmlari orqali qoplash darajasini baholash mumkin.

Qayta sug'urta sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim vositalardan biri hisoblanadi. Narkayev [11] qayta sug'urtani sug'urta tashkilotlari tomonidan qabul qilingan yirik risklarni qayta taqsimlash va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash mexanizmi sifatida ko'rib chiqadi. Ushbu yondashuv sug'urta bozorining rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilishda sug'urta mukofotlari va to'lovlari bilan bir qatorda qayta sug'urta operatsiyalarining ahamiyatini ham hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

Sakayev [12] sug'urta kompaniyasining to'lovga qobiliyatini risklarni boshqarish tizimi bilan bog'liq holda o'rganib, moliyaviy barqarorlikni baholashda risklarning miqdori, tarkibi va ularni qoplash imkoniyatlarini kompleks hisobga olish zarurligini ta'kidlaydi. Ushbu yondashuv sug'urta bozoridagi o'sish jarayonlarini faqat miqdoriy ko'rsatkichlar asosida emas, balki sug'urtalovchilarning risklarni qoplash va o'z majburiyatlarini bajarish imkoniyatlari nuqtayi nazaridan baholash uchun muhimdir [12].

Umuman olganda, o'rganilgan adabiyotlar O'zbekiston sug'urta bozorining rivojlanishini **uchta o'zaro bog'liq yo'nalishda** tadqiq etish zarurligini ko'rsatadi: birinchidan, sug'urta mukofotlari va to'lovlarning dinamikasi orqali bozor hajmining o'zgarishini aniqlash; ikkinchidan, majburiy, ixtiyoriy umumiy va hayot sug'urtasi o'rtasidagi nisbat orqali bozorning tarkibiy transformatsiyasini baholash; uchinchidan, zararlilik, katastrofik risklar va sug'urta qamrovi orqali bozor rivojlanishining sifat jihatlarini aniqlash [3; 4; 5; 9; 10].

Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlarda O'zbekiston sug'urta bozorining 2019–2025-yillardagi rasmiy statistikasi asosida mukofotlar, to'lovlar, bozor tarkibi, sug'urta sinflari va zararlilik koeffitsiyentining yagona tizimda tahlil qilinishi, shuningdek, ushbu tendensiyalarning katastrofik seysmik risklar va protection gap bilan bog'liqligi yetarlicha kompleks yoritilmagan. Mazkur tadqiqotning ilmiy yo'nalishi aynan ushbu jihatlarini birlashtirib, O'zbekiston sug'urta bozorining miqdoriy va tarkibiy rivojlanishini kompleks baholashga qaratilgan.

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Методы/Methods).

Mazkur tadqiqotda O'zbekiston sug'urta bozorining 2019–2025-yillardagi rivojlanish tendensiyalari va tarkibiy o'zgarishlarini baholash uchun **statistik, qiyosiy, dinamik va tarkibiy tahlil** usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning axborot bazasini O'zbekiston Respublikasi Istiqbolli loyihalar milliy agentligining sug'urta bozori bo'yicha rasmiy

statistik ma'lumotlari, normativ-huquqiy hujjatlar hamda xalqaro tashkilotlarning sug'urta va moliyaviy barqarorlikka oid hisobotlari tashkil etdi.

Tadqiqotning asosiy obyekti O'zbekiston sug'urta bozori, predmeti esa 2019–2025-yillar davomida sug'urta mukofotlari, sug'urta to'lovlar, bozor tarkibi, sug'urta sinflari va zararlilik ko'rsatkichlarida yuz bergan o'zgarishlardan iborat.

Tahlilning dastlabki bosqichida **dinamik tahlil** yordamida yalpi sug'urta mukofotlari va sug'urta to'lovlarining yillar kesimidagi o'zgarishi o'rganildi. Mazkur yondashuv orqali bozorning o'sish sur'ati, alohida davrlardagi o'zgarishlar va umumiy rivojlanish tendensiyalari aniqlandi.

Keyingi bosqichda **tarkibiy tahlil** amalga oshirilib, sug'urta bozori majburiy sug'urta, ixtiyoriy umumiy sug'urta va hayot sug'urtasi segmentlariga ajratib o'rganildi. Har bir segmentning jami sug'urta mukofotlari tarkibidagi ulushi va uning yillar davomida o'zgarishi baholandi. Shuningdek, sug'urta sinflari bo'yicha o'sish tendensiyalari aniqlanib, bozor tarkibidagi asosiy siljishlar belgilandi.

Sug'urta bozorining samaradorligi va risk yukini baholash maqsadida **zararlilik ko'effitsiyenti** asosiy tahliliy ko'rsatkichlardan biri sifatida tanlandi. Ushbu ko'rsatkich sug'urta to'lovlarining sug'urta mukofotlariga nisbati asosida baholanib, uning yillar bo'yicha o'zgarishi sug'urta portfelidagi zararlar dinamikasini aniqlashga xizmat qildi. Zararlilik ko'rsatkichining o'zgarishi sug'urta mukofotlari o'sishi bilan birgalikda talqin qilindi.

Tadqiqotda **qiyosiy tahlil** orqali majburiy va ixtiyoriy sug'urta segmentlarining rivojlanish xususiyatlari, hayot va umumiy sug'urta tarmoqlarining bozor tarkibidagi o'rni hamda turli sug'urta sinflarining o'sish sur'atlari solishtirildi. Bu orqali bozorning qaysi yo'nalishlarida tarkibiy siljishlar yuz bergani aniqlandi.

Bundan tashqari, **risk-tahlil yondashuvi** asosida O'zbekistonda katastrofik, xususan seysmik risklarning sug'urta qamrovi masalasi ko'rib chiqildi. Tabiiy ofatlar bilan bog'liq potentsial zararlar va mavjud sug'urta himoyasi o'rtaidagi tafovut **protection gap** nuqtayi nazaridan baholandi. Ushbu qismda xalqaro tajriba va Markaziy Osiyo mamlakatlari uchun tayyorlangan risk profilari foydalanildi.

Tadqiqotning yakuniy bosqichida olingan statistik natijalar xalqaro sug'urta bozori tendensiyalari bilan qiyoslandi. Shu asosda O'zbekiston sug'urta bozorining rivojlanishidagi asosiy tendensiyalar, mavjud tarkibiy muammolar va istiqboldagi rivojlanish yo'nalishlari aniqlandi. Natijalar asosida sug'urta qamrovini kengaytirish, katastrofik risklarni boshqarishni takomillashtirish, parametrik sug'urta mexanizmlaridan foydalanish va sug'urta xizmatlarining diversifikatsiyasini kuchaytirish bo'yicha takliflar ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalarlar (Анализ и результаты/Analysis and results).

Rivojlangan sug'urta bozori mamlakat moliya tizimining barqarorligi, investitsion faollikning oshishi va aholi hamda biznesni turli risklardan himoyalashning muhim shartidir. So'nggi yillarda O'zbekistonda sug'urta bozorini isloh qilish bo'yicha keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirildi: sug'urta xizmatlari bozorini rivojlantirish va tartibga solishni takomillashtirish, shartnomalarni yagona axborot tizimida (YEAIS) raqamli ro'yxatga olish, sug'urta kompaniyalarining kapitaliga qo'yiladigan talablarning oshishi hamda riskka yo'naltirilgan tartibga solish (Solvency II) tamoyillariga bosqichma-bosqich o'tish [1; 2; 6].

Mazkur islohotlar sharoitida bozorning holati va tendensiyalarini rasmiy statistika asosida miqdoriy baholash dolzarb ahamiyatga ega. Ushbu maqolaning maqsadi – 2019–2025 yillar ma'lumotlari asosida O'zbekiston sug'urta bozorining o'sish dinamikasi, tarkibiy o'zgarishlari va zararlilik ko'rsatkichlarini tahlil qilish hamda bozorni yanada rivojlantirish yo'nalishlarini asoslashdan iborat.

Tadqiqotning empirik bazasini sug'urta bozorini tartibga soluvchi organ (ILMA)ning sug'urta sinflari kesimidagi rasmiy yillik hisobotlari (1-jadval) tashkil etadi. Tahlil 2019–2025 yillarni qamrab oladi va sug'urta mukofotlari, sug'urta to'lovlar hamda majburiyatlar ko'rsatkichlarini o'z ichiga oladi. Ko'rsatkichlar dastlab mln so'mda berilgan bo'lib, qulaylik uchun mlrd. so'mga keltirilgan.

Tahlilda tavsifiy statistika, o'sish sur'atlari (yillik va o'rtacha yillik – CAGR), tarkibiy ulushlar hamda zararlilik (to'lov) ko'effitsiyenti – sug'urta to'lovlarining mukofotlarga nisbati – usullaridan foydalanildi. Yillar manba listlari/davrlari bo'yicha izchil qatorga keltirildi; «ikki va undan ortiq sinf» (kombinatsiyalashgan polislar) bo'yicha ko'rsatkich segment yakuni bilan to'liq moslik uchun qoldiq usulida hisoblandi.

1-jadval.

O'zbekiston sug'urta bozorining asosiy ko'rsatkichlari (2019–2025 yy.)

Yil	Sug'urta mukofotlari, mlrd. so'm	O'sish sur'ati, %	To'lovlar, mlrd. so'm	To'lov ko'effitsiyenti, %
2019	2 313,9	–	813,5	35,2
2020	2 213,7	- 4,3	737,6	33,3
2021	3 732,0	68,6	1 235,1	33,1
2022	6 231,7	67,0	2 596,9	41,7
2023	8 059,7	29,3	2 022,1	25,1
2024	9 770,1	21,2	2 204,5	22,6
2025	13 463,5	37,8	2 985,5	22,2

Manba: ILMA ma'lumotlari asosida muallif hisob-kitoblari.

Tahlil qilingan davr mobaynida O'zbekiston sug'urta bozori jadal o'sdi. Yalpi sug'urta mukofotlari 2019 yildagi 2 313,9 mlrd. so'mdan 2025 yilda 13 463,5 mlrd. so'mga yetdi, ya'ni olti yil ichida 5,8 barobar oshdi (CAGR1 ≈ 34,1%). 2020 yilda pandemiya ta'sirida 4,3% pasayish kuzatildi, keyingi yillarda esa bozor jadal o'sdi (2021 yilda +68,6%, 2022 yilda +67,0%, 2023 yilda +29,3%, 2024 yilda +21,2% va 2025 yilda +37,8%). 2025 yilgi ko'rsatkich (≈13,46 trln. so'm) bozorni rivojlantirish rasmiy mo'ljallariga mos keladi [4].

Sug'urta to'lovlar ham oshib bordi, ammo mukofotlarga nisbatan sekinroq: umumiy to'lov ko'effitsiyenti 2022-yilda hayot sug'urtasi hisobiga 41,7% gacha ko'tarilib, keyin barqaror pasaydi va 2025-yilda 22,2% ni tashkil etdi. Bu – past zararlilikka ega ixtiyoriy umumiy sug'urtaning ustunligi ortib borayotganini ko'rsatadi.

Bozor tarkibida ixtiyoriy umumiy (non-life) sug'urta ustunlik qiladi va uning yalpi mukofotlardagi ulushi 2019-yildagi 62,2% dan 2025-yilda 89,6% gacha oshdi (2- va 3-jadvallar). Majburiy sug'urtaning ulushi 7,1% gacha pasaydi, hayot sug'urtasi esa nobarqaror dinamikaga ega bo'ldi: 2022-yildagi yuksalishdan so'ng 2023-yilda keskin qisqardi va 2025-yilda qisman tiklandi (ulushi 3,3%).

2-jadval.

Sug'urta mukofotlarining segmentlar kesimida taqsimlanishi (mlrd. so'm)

Yillar Segment	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Majburiy	313,3	360,9	502,0	518,0	668,1	712,9	959,1
Ixtiyoriy umumiy (non-life)	1 438,2	1 552,8	2 538,7	4 215,8	7 142,8	8 866,3	12 062,3
Hayot sug'urtasi	562,4	300,0	691,3	1 497,9	248,8	190,9	442,0

1 o'rtacha yillik murakkab o'sish sur'ati, CAGR=(oxirgi/boshlang'ich)^{1/n}-1

3-jadval.
Segmentlarning yalpi mukofotlardagi ulushi (%)

Yillar Segment	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Majburiy	13,5	16,3	13,5	8,3	8,3	7,3	7,1
Ixtiyoriy umumiy (non-life)	62,2	70,1	68,0	67,7	88,6	90,7	89,6
Hayot sug'urtasi	24,3	13,6	18,5	24,0	3,1	2,0%	3,3

Manba: ILMA ma'lumotlari asosida muallif hisob-kitoblari.

Hayot sug'urtasi segmentidagi nobarqarorlik asosan uzoq muddatli (jamg'arma) hayot sug'urtasi bilan bog'liq: 2021–2022-yillarda ushbu turda mukofotlar va to'lovlar deyarli teng bo'lib, zararlilik koeffitsiyenti 99% ga yaqinlashgan. Bu – jamg'arma-sug'urta tabiatini aks ettiradi va bozor ko'rsatkichlarini vaqtincha buzadi.

Sinflar kesimida bozorning asosiy o'sish omillari yaqqol namoyon bo'ladi. 2025-yilda eng yirik sinflar – kredit sug'urtasi (14-sinf), umumiy fuqarolik javobgarligi (13-sinf), yo'ldagi mol-mulk (kargo, 7-sinf) va yer usti transport vositalari (kasko, 3-sinf) hisoblanadi; majburiy turlar ichida transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligi yetakchilik qiladi. Ayni paytda 2025-yilda kasko bo'yicha keskin pasayish (–47%) va tibbiy sug'urtaning (18-sinf) jadal o'sishi kuzatildi.

4-jadval.
Yirik sug'urta sinflari bo'yicha sug'urta mukofotlari, 2025-yil

Sug'urta sinfi	Sug'urta mukofotlari, mlrd. so'm	Jami sug'urta mukofotlari-dagi ulushi, %	CAGR, % 2019–2025yy	To'lov koeffitsiyenti, %
14-sinf. Kreditlar sug'urtasi	2 752,4	20,4	48,6	57,2
3-sinf. Yer usti transporti (kasko)	754,3	5,6	23,8	14,3
13-sinf. Umumiy fuqarolik javobgarligi	497,4	3,7	59,2	2,0
Transport vositalari egalari fuqarolik javobgarligi (majburiy)	406,2	3,0	16,8	60,4
7-sinf. Yo'ldagi mol-mulk (kargo)	321,2	2,4	55,0	0,8
Ish beruvchi fuqarolik javobgarligi (majburiy)	285,9	2,1	23,8	47,4
16-sinf. Boshqa moliyaviy risklar	222,4	1,7	6,3	20,9
Qurilish-montaj risklari (majburiy)	136,2	1,0	37,0	0,5
1-sinf. Baxtsiz hodisalar	121,4	0,9	23,7	11,0
18-sinf. Tibbiy sug'urta	69,2	0,5	n/d	46,8

Manba: ILMA ma'lumotlari asosida muallif hisob-kitoblari. "Ikki va undan ortiq sinf" kombinatsiyalashgan polislari alohida yirik ulushni tashkil etadi va jadvalga kiritilmagan.

Zararlilik koeffitsiyenti sinflar bo'yicha keskin farqlanadi: kredit sug'urtasi va majburiy transport javobgarligida u yuqori (50–60%), mol-

mulk va ayrim javobgarlik turlarida esa past. Bu – anderrayting va tarifikatsiya sifatini sinflar kesimida tabaqalashtirish zaruratini ko'rsatadi.

5-jadval.
Segmentlar bo'yicha zararlilik (to'lov) koeffitsiyenti (%)

Yillar Segment	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Majburiy	30,2	37,0	38,0	46,7	37,3	52,4	42,3
Ixtiyoriy umumiy (non-life)	13,7	19,1	17,2	20,5	18,8	19,6	20,6
Hayot sug'urtasi	92,9	102,7	87,9	99,4	172,0	50,1	20,6

Zararlilik koeffitsiyenti segmentlar bo'yicha keskin farqlanadi: ixtiyoriy umumiy (non-life) sug'urtada u nisbatan past (20% atrofida), majburiy sug'urtada yuqoriroq (40–52%), hayot sug'urtasida esa jamg'arma tabiati sababli ayrim yillarda 99% gacha yetgan. Umumiy past zararlilik darajasi, bir tomondan, sog'lom anderrayting natijasi bo'lsa, ikkinchi tomondan, bozorning katastrofik risklarga nisbatan kam ta'sirlanganligini emas, balki bunday risklarning hali yetarlicha sug'urtalanmaganligini aks ettiradi.

Sug'urta bozorining barqaror rivojlanishi uchun katastrofik risklarni qoplash alohida strategik ahamiyatga ega. Katastrofik risk – bu bitta hodisa (masalan, kuchli zilzila) natijasida ko'p sonli sug'urta obyektlariga bir vaqtning o'zida zarar yetkazilishi bo'lib, u yakka yirik zarardan tubdan farq qiladi: odatdagi, statistik jihatdan barqaror zararlar sug'urta tarifi va rezervlari hisobiga qoplanishi mumkin bo'lsa, katastrofik hodisa sug'urtalovchining to'lov qobiliyatini bir zunda izdan chiqarish va butun milliy bozor barqarorligiga tahdid solish salohiyatiga ega. Shu bois katastrofik risklarni boshqarish alohida kompaniya emas, balki milliy moliya tizimi darajasidagi masaladir.

O'zbekiston uchun bu masalaning dolzarbligi mamlakatning yuqori seysmik xavfi bilan belgilanadi. O'zbekiston Markaziy Osiyodagi eng yuqori yer qimirlash xavfiga ega davlatlar qatorida turadi va aholining taxminan 70% seysmik faol hududlarda istiqomat qiladi [5]. Tarixiy kuchli zilzilalar buning isbotidir: 1966-yilgi Toshkent zilzilasi (Mw 5.2, MSK VIII–IX, o'choq chuqurligi 3–8 km.) shaharning 80% dan ortiq qismini vayron qilib, 200–300 ming kishini uy-joysiz qoldirgan; shuningdek Gazli (1976, 1984), Andijon va Chotqol zilzilalari sezilarli zarar keltirgan [5]. Yirik shaharlarda g'isht va yig'ma temir-beton binolarning ustunligi, urbanizatsiya hamda infratuzilmaga kiritilayotgan investitsiyalar katastrofik zarar potensialini yanada oshirmoqda.

Bunga qaramay, sug'urta qamrovi past bo'lib qolmoqda. ADB/CAREC baholashlariga ko'ra, yer qimirlash riskidan o'rtacha yillik iqtisodiy zarar 214 mln dollarni, 475-yilda bir takrorlanadigan katastrofik ssenariyda esa 4,6 mlrd. dollarni tashkil etishi mumkin; ayni paytda turar joylarning atigi 10% ga yaqini sug'urtalangan [3; 5]. Natijada jiddiy protection gap (sug'urta qamrovidagi uzilish) yuzaga keladi: katastrofa ro'y berganda zararning asosiy qismi davlat byudjeti va aholi zimmasiga tushadi. Rivojlangan katastrofik sug'urta tizimi esa ushbu moliyaviy yukni sug'urta bozori va xalqaro qayta sug'urta orqali taqsimlaydi, iqtisodiy tiklanishni tezlashtiradi, davlat byudjetiga tushadigan fiskal bosimni kamaytiradi va investitsion muhitni mustahkamlaydi.

Katastrofik risklarni ilmiy asosda baholash uchun ehtimoliy katastrofik modellashtirish (xavf × ekspozitsiya × zaiflik) qo'llaniladi; uning natijalari – zarar oshish ehtimoli egri chiziqlari (EP-curves), o'rtacha yillik zarar (AAL) va takrorlanish davrlari (masalan, 1 yilda 475-yil – binokorlikni loyihalash me'yori) hisoblanadi [5]. Bunday modellar qayta sug'urta dasturi qatlamlarini va ushlab qolish darajasini ilmiy asosda belgilashga imkon beradi. Ayni paytda obyekt bo'yicha (Per Risk) qayta sug'urta katastrofik zararlarining to'planishidan (accumulation) to'liq himoya qila olmaydi; shu bois katastrofik eksedent zarar (Cat XoL), sug'urta bilan bog'liq qimmatli qog'ozlar (ILS) va katastrofik obligatsiyalar hamda parametrik sug'urta vositalarini joriy etish zarur bo'ladi.

Xalqaro tajriba katastrofik risklarni qoplashda davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari samarali ekanini ko'rsatadi: Turkiyaning katastrofik sug'urta puli (TCIP/DASK), Buyuk Britaniyaning Pool Re va Flood Re sxemalari shular jumlasidandir. Ushbu tajriba asosida O'zbekistonda milliy katastrofik risklar fondini qatlamli moliyalashtirish

(ushlab qolish, qayta sug'urta, kapital bozori vositalari va davlat kafolati qatlamlari) asosida tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Bu – milliy miqyosda sug'urta qamrovini kengaytirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning strategik yo'nalishidir.

2019–2025-yillardagi tahlil O'zbekiston sug'urta bozorining jadal (CAGR ≈ 34,1%) o'sganini, ixtiyoriy umumiy sug'urtaning yetakchiligini va umumiy zararlilikning pasayganini ko'rsatdi. Ayni paytda katastrofik risklarni qoplash darajasi past bo'lib qolmoqda. Bozorni barqaror rivojlantirish uchun quyidagi yo'nalishlar taklif etiladi:

- riskka yo'naltirilgan kapital va Solvency II tamoyillarini bosqichma-bosqich joriy etish hamda sug'urtalovchilarning to'lov qobiliyatini mustahkamlash;

- xalqaro katastrofik modelar va mahalliy ma'lumotlarga tayangan raqamli seysmik risk baholash instrumentlarini anderraytingga joriy etish;

- parametrik sug'urta va milliy katastrofik risklar fondini (Turkiya TCIP/DASK, Buyuk Britaniya Pool Re tajribasi asosida) tashkil etish orqali protection gapni qisqartirish;

- hayot va uzoq muddatli jamg'arma sug'urtasini barqaror asosda rivojlantirish;

- YE AIS orqali raqamlashtirish va bozor shaffofligini yanada oshirish.

Xulosa va takliflar (Выводы и предложения/Conclusion).

Tadqiqot natijalari O'zbekiston sug'urta bozorida 2019–2025-yillar davomida sezilarli miqdoriy va tarkibiy o'zgarishlar yuz berganini ko'rsatadi. Mazkur davrda sug'urta mukofotlari hajmining o'sishi sug'urta xizmatlariga bo'lgan talab va bozor faoliyatining kengayib borayotganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, bozor rivojlanishini faqat mukofotlar hajmi bilan baholash yetarli emas. Sug'urta to'lovlari, zararlilik darajasi, sug'urta segmentlarining tarkibi va sug'urta qamrovi ham kompleks ravishda hisobga olinishi lozim.

Tahlil natijalari sug'urta bozorida ixtiyoriy umumiy sug'urta (non-life) segmentining ahamiyati ortib borayotganini ko'rsatadi. Mazkur segmentning kengayishi korporativ subyektlar, tadbirkorlik faoliyati va mulkiy manfaatlarini turli risklardan himoyalashga bo'lgan ehtiyojning ortishi bilan bog'liq. Shu bilan birga, hayot sug'urtasi segmentining rivojlanish dinamikasi ham bozorning diversifikatsiyasi nuqtayi nazaridan muhim ahamiyatga ega.

Sug'urta mukofotlari va to'lovlari dinamikasini qiyosiy tahlil qilish zararlilik ko'rsatkichining o'zgarishini baholash imkonini berdi. Zararlilikning pasayishi sug'urta kompaniyalarining sug'urta portfeli va risklarni boshqarish mexanizmlaridagi ijobiy o'zgarishlarni ko'rsatishi mumkin. Biroq mazkur ko'rsatkichni alohida holda talqin qilish maqsadga muvofiq emas, chunki u sug'urta qamrovi, sug'urta mahsulotlari tarkibi, zararlarning chastotasi va hajmi bilan bevosita bog'liq.

Tadqiqotda aniqlangan muhim masalalardan biri katastrofik, xususan seysmik risklarning yetarli darajada sug'urta bilan qoplanmasligi bilan bog'liq. O'zbekiston hududida seysmik xavflarning mavjudligi yirik hajmdagi potensial zararlarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli mavjud sug'urta qamrovi bilan potensial iqtisodiy zararlar o'rtasidagi tafovutni kamaytirish sug'urta bozorining kelgusidagi rivojlanishining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Sug'urta qamrovini kengaytirish. Aholi va kichik biznes subyektlari uchun soddah, tushunarli va moliyaviy jihatdan qulay sug'urta mahsulotlarini ishlab chiqish orqali sug'urta xizmatlaridan foydalanish darajasini oshirish maqsadga muvofiq.

2. Katastrofik risklar bo'yicha maxsus sug'urta mexanizmlarini rivojlantirish.

Seysmik va boshqa tabiiy ofatlar risklari uchun maxsus sug'urta va qayta sug'urta dasturlarini shakllantirish, yirik zararlarni qoplash bo'yicha ko'p qatlamli himoya mexanizmlarini joriy etish zarur.

3. Parametrik sug'urtani rivojlantirish. Zilzila, qurg'oqchilik, kuchli yog'ingarchilik kabi hodisalar uchun oldindan belgilangan parametrlar asosida to'lov amalga oshiriladigan parametrik sug'urta mahsulotlarini sinovdan o'tkazish maqsadga muvofiq. Bu mexanizm zarar miqdorini individual baholashga ketadigan vaqtni qisqartirishi mumkin.

4. Sug'urta kompaniyalarida risk-menejment tizimini takomillashtirish. Sug'urta portfelidagi risklarni muntazam baholash, geografik va tarmoq konsentratsiyasini monitoring qilish hamda stress-testlardan foydalanish kompaniyalarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

5. Qayta sug'urtalash mexanizmlarini kengaytirish. Yirik va katastrofik risklarni mahalliy sug'urta kompaniyalarining moliyaviy imkoniyatlari bilan cheklab qo'ymasdan, xalqaro qayta sug'urta bozorining imkoniyatlaridan samarali foydalanish lozim. Ayniqsa, katastrofik risklar bo'yicha Catastrophe Excess of Loss (Cat XoL) kabi mexanizmlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish muhim.

6. Sug'urta statistikasi va risk ma'lumotlari bazasini rivojlantirish. Sug'urta hodisalari, zararlar, hududiy risklar va sug'urta qamrovi to'g'risidagi ma'lumotlarni yagona raqamli bazada shakllantirish risklarni aniqroq baholash va sug'urta tariflarini takomillashtirish imkonini beradi.

7. Raqamli sug'urta xizmatlarini kengaytirish. Sug'urta polislarini elektron shaklda rasmiylashtirish, onlayn to'lovlar, masofaviy zararlarni baholash va avtomatlashtirilgan underwriting tizimlarini rivojlantirish sug'urta xizmatlaridan foydalanish qulayligini oshiradi.

8. Aholining sug'urta savodxonligini oshirish. Sug'urta mahsulotlarining mohiyati, sug'urta shartlari va risklardan moliyaviy himoyalash imkoniyatlari bo'yicha aholiga muntazam axborot berish sug'urta xizmatlariga bo'lgan talabni oshirishning muhim omillaridan biridir.

9. Sug'urta bozorini diversifikatsiya qilish. Bozorning ayrim sug'urta turlariga yuqori darajada konsentratsiyalanib qolishining oldini olish uchun hayot sug'urtasi, mulkiy sug'urta, qishloq xo'jaligi sug'urtasi, tabiiy ofatlar sug'urtasi va boshqa zamonaviy mahsulotlarni rivojlantirish zarur.

Umuman olganda, 2019–2025-yillarda O'zbekiston sug'urta bozorining rivojlanishi uning hajmi va tarkibida sezilarli o'zgarishlar yuz berayotganini ko'rsatadi. Kelgusida bozorning barqaror rivojlanishi nafaqat sug'urta mukofotlari hajmini oshirish, balki sug'urta qamrovini kengaytirish, katastrofik risklardan himoyalash darajasini oshirish, qayta sug'urtalash imkoniyatlarini rivojlantirish va zamonaviy risk-menejment texnologiyalarini joriy etish bilan bog'liq bo'ladi. Mazkur yo'nalishlarning kompleks amalga oshirilishi O'zbekiston sug'urta bozorining iqtisodiyotdagi moliyaviy himoya va risklarni qayta taqsimlash funksiyasini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar (Литературы/ References):

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining sug'urta bozorini isloh qilish va uning jadal rivojlanishini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. 2019-yil 2-avgust, PQ-4412-son. – LexUZ.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sug'urta xizmatlari bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. 2024-yil 1-mart, PQ-108-son. – LexUZ.
3. Asian Development Bank; CAREC Program. Country Risk Profile: Uzbekistan (Developing a Disaster Risk Transfer Facility in the CAREC Region). – Manila: ADB, 2022.
4. O'zbekiston Respublikasi Istiqbolli loyihalar milliy agentligi (ILMA). Sug'urta bozori ko'rsatkichlari: 2019–2025 yy. – URL: NAPP rasmiy sayti
5. Howden Re; Quake Risk. Tailored Earthquake Risk Assessment for Kazakhstan and Uzbekistan: Webinar Materials. M. Raschke et al. – 1 October 2025.
6. European Commission. Directive 2009/138/EC on the Taking-up and Pursuit of the Business of Insurance and Reinsurance (Solvency II). – Brussels.
7. World Bank. Republic of Uzbekistan: Financial Sector Assessment. – Washington, DC: World Bank, 2025.
8. International Monetary Fund. Republic of Uzbekistan: 2026 Article IV Consultation. IMF Country Report No. 26/152. – Washington, DC: IMF, 2026.
9. International Association of Insurance Supervisors. Global Insurance Market Report 2025. – Basel: IAIS, 2025.
10. Swiss Re Institute. Natural Catastrophes. Sigma No. 1/2025. – Zurich: Swiss Re Institute, 2025.
11. Narkayev, V. F. Perestraxovaniye kak instrument obespecheniya finansovoy ustoychivosti straxovoyh organizatsiy. – Moskva, 2011.
12. Sakayev, A. X. Platejеспособnost v sisteme upravleniya riskami straxovoy kompanii: podxody v otsenke // Ekonomicheskaya bezopasnost. – 2025. – № 5. – S. 1171–1192.